

Položaj osetljivih grupa u procesu pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji

PREGLED STANJA: STARIJA POPULACIJA
01.12.2021.

Položaj osetljivih grupa iz aspekta ispunjavanja obaveza u procesu pristupanja Republike Srbije Ev- ropskoj uniji

Evropske integracije predstavljaju strateški cilj Vlade Republike Srbije. Proces usvajanja neophodnih zakonskih regulativa i jačanje administrativnih kapaciteta kontinuirano teče od početka pristupnih pregovora 2014. godine. Međutim, radi unapređenja procesa pristupanja Evropska unija (EU) je 5. februara 2020. godine usvojila novu metodologiju pristupanja pod nazivom „Unapređenje procesa pristupanja – kredibilna perspektiva EU za Zapadni Balkan”.¹ Evropska komisija je 9. marta 2021. godine usvojila dokument kojim se nova metodologija primenjuje i na Srbiju i Crnu Goru.² Ova metodologija izmenila je način praćenja uspešnosti Srbije u procesu pristupanja EU tako da se radi dinamičnijeg procesa i ubrzavanja reformi koje kandidati treba da sprovedu, pregovaračka poglavlja organizuju po tematskim klasterima. Pregovori će se otvorati u svim poglavljima iz klastera odjednom, nakon što se ispune merila za otvaranje poglavlja. Pregovaračka poglavlja su podeljena u 6 klastera: 1. Osnove; 2. Unutrašnje tržište; 3. Konkurentnost i

inkluzivni rast; 4. Zeleni dogovor i održiva povezanost; 5. Resursi, poljoprivreda i kohezija; 6. Spoljni odnosi.

Osetljive grupe svoje mesto imaju prevashodno u okviru prvog (poglavlje 23 Pravosuđe i osnovna prava) i trećeg klastera (poglavlje 19 Socijalna politika i zapošljavanje), a prožimaju se i kroz ostale klastere na svojevrsan način. Ovakva metodologija donela je izvesne promene i unutar institucionalnog sistema Republike Srbije te je u maju 2021. godine usvojena Odluka o formiranju Koordinacije za vođenje pregovora o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji i Tima za podršku pregovorima.³ Na taj način se nastojalo uskladiti sa novom metodologijom praćenja uspeha u pristupanju Srbije Evropskoj uniji ali i pored izvesnih aktivnosti 2020. godine Srbija nije otvorila nijedno poglavlje, a ni očekivani treći klaster tokom prve polovine 2021. godine. 2020. godina u pogledu evropskih integracija ostaće upamćena kao godina izmene postojećih okvira i prioriteta EU ali i po COVID 19 epidemiji koja je između ostalog negativno uticala na dinamiku procesa evropskih integracija Srbije. Ipak, pomaci postoje. Vlada Republike Srbije usvojila je Pregovaračku poziciju i Akcioni plan za Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje i revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava.

Sa druge strane primetno je kašnjenje u sprovođenju aktivnosti koje su predviđene ovim planovima koje su važne za unapređenje položaja osetljivih grupa. Aktivnosti se, pre svega, odnose na poboljšanje strateškog i zakonodavnog okvira i drugih javnih politika od značaja za unapređenje položaja osetljivih grupa. Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike je okončan, a izrada sličnog dokumenta nije predviđena, dok je sprovođenje strukturnih reformi u oblasti socijalne zaštite i inkluzije definisanih Programom ekonomskih reformi već nekoliko godina ocenjeno kao ograničeno (*limited*), nedovoljno (*insufficient*) ili delimično (*partial*) implementirano od strane Evropske komisije.⁴

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije pokrenuo je inicijativu za izradu analitičkog osvrta na položaj osetljivih grupa u kontekstu pristupanja EU sa sledećim ciljem:

- da se poveća vidljivost izazova sa kojima se suočavaju ranjive društvene grupe u Republici Srbiji;
- da se informišu zainteresovane strane o trenutnim procesima u razvoju strateškog i zakonskog okvira u oblasti socijalnog uključivanja;
- da se podstakne dijalog i saradnja na ispunjavanju obaveza u procesu pristupanja Srbije EU u oblasti socijalnog uključivanja.

Serijski informativno-analitičkih pregleda stanja o položaju ranjivih grupa u kontekstu ispunjavanja obaveza u procesu evropskih integracija namenjena je širokom krugu zainteresovanih strana: donosiocima odluka, državnoj administraciji i zaposlenima u jedinicama lokalne samouprave, razvojnim partnerima, organizacijama civilnog društva,

akademske zajednici, novinarima/kama i drugim akterima.

Pregled stanja obuhvata sledeće osetljive grupe: osobe sa invaliditetom, LGBTI, žene, deca, stariji, mladi, Romi i Romkinje, nacionalne manjine, migrante i tražioce azila i osobe koje žive sa HIV-om. Ova analiza tiče se položaja starije populacije u procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji.

Položaj starije populacije u procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji

Demografsku sliku Republike Srbije (RS) poslednjih godina karakteriše starenje stanovništva, uz konstantan rast udela starijih (65+)⁵ i smanjenje udela mladih (do 15 godina starosti). Uzrok ovome je dvojak: s jedne strane produžetak očekivanog trajanja života⁶ (usled unapređenog kvaliteta života i napretka medicinske nauke) i s druge strane smanjenje nataliteta i negativan prirodni priraštaj.⁷

Prosečna starost u Republici Srbiji porasla je u prethodnom petogodišnjem periodu sa 42,9 (2016.) na 43,4 godine (2020.). Udeo stanovništva starijeg od 65 godina, 2020. godine, iznosio je 21,12% naspram 14,28% stanovništva starosti do 15 godina. Da populacija Republike Srbije stari jasno ukazuju i vrednosti Indeksa starenja,⁸ čija se vrednost povećala sa 139,5 u 2016. godini na 144,1 u 2020. godini. Projekcije stanovništva, koje je radio Republički zavod za statistiku (RZS), ukazuju da će se broj stanovnika u RS konstantno smanjivati u svim starosnim kategorijama. Ipak smanjenje će biti veće u kategoriji mladih nego u kategoriji starijih od 65 godine, te će se udeo starih i

dalje povećavati (do 22,2% u 2041. godini), dok će se udeo mladih i dalje smanjivati (do 12,5% u 2041. godini).⁹

Starenje je veoma aktuelna tema i u Evropskoj uniji (EU) poslednjih godina jer se broj starijih povećava. U EU-27, 2020. godine, živelo je 91,9 miliona osoba starijih od 65 godina, što predstavlja petinu (20,6%) ukupnog stanovništva. Projekcije pokazuju da će u narednih 30 godina broj starijih u EU biti u konstantnom porastu, kao i u Srbiji, te da će do 2050. godine dostići 29,5%, a do 2060. godine 30,3% populacije biće starije od 65 godina.¹⁰

Ove demografske promene, povezane sa starenjem, zahtevaju promene javnih politika, posebno u odnosu na sisteme socijalne i zdravstvene zaštite, penzione sisteme, ali i na prilagođavanje ekonomije većem broju starijih, što podrazumeva i zapošljavanje, adekvatno stanovanje, razvoj i celoživotno učenje, kao i prilagođene usluge.¹¹ Takođe, gore navedeni trendovi iziskuju i rad na podizanju svesti i promeni odnosa prema starijima. Starije osobe su često izložene predrasudama, stigmatizaciji i diskriminaciji zbog svog starosnog doba, što se ogleda na različite načine, i rezultira percepcijom starijih kao neaktivnih i neproaktivnih članova društva.¹²

Socio-ekonomski položaj starijih osoba u Republici Srbiji

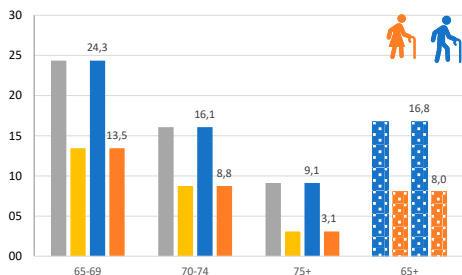
U okviru ovog poglavlja bavimo se socio-ekonomskim položajem starijih osoba u Republici Srbiji kroz sagledavanje njihovih materijalnih uslova života, uslova stanovanja, pristupa zdravstvenom sistemu i sistemu socijalne zaštite, te sagledavanje pojave diskriminacije i zlostavljanja i nasilja nad starijim osobama.

Ekonomska aktivnost i materijalni uslovi života starijih osoba

Iako bi moglo da se očekuje da starije stanovništvo nije ekonomski aktivno, bar ne u smislu redovne zaposlenosti, potrebno je imati na umu da zakonski uslovi koji se danas tiču osoba koje su završile radnu karijeru i otišle u penziju na osnovu rada ili starosti, ostavljaju mogućnost da nastave da rade, odnosno da se radno angažuju kroz različite forme radnih aranžmana.¹³ Produžena aktivnost i pomeranje starosnog praga za odlazak u penziju karakteriše savremene politike u zemljama sa prostora EU.¹⁴ Sa stanovišta socijalne uključenosti i obezbeđivanja blagostanja u starijem dobu veoma je važno da to radno angažovanje nije posledica prinude zbog neispunjenosti uslova za ostvarivanje pristojne penzije ili izrazito niskih penzija, koje primoravaju starije osobe da dopune prihode radom, iako možda ne bi odabrali tu alternativu u ovoj životnoj fazi.¹⁵

Produžetak radnog angažovanja, nosi potrebu za obezbeđivanjem novih i proširivanjem postojećih usluga u zajednici, koje bi olakšale brigu o najstarijim članovima društva (u odsustvu njihovih radno angažovanih potomaka). U ovom segmentu, postoji prostor za unapređenje. Prema podacima Ankete o radnoj snazi (ARS)¹⁶ stopa zaposlenosti za stanovništvo uzrasta 65 i više godina, 2020. godine, iznosila je 11,8%. Rodne razlike su приметne, jer je stopa za starije muškarce iznosila 16,8%, a za starije žene 8%. Razlike u stopama zaposlenosti приметne su kada se kategorija starijih posmatra po podkategorijama (65-69, 70-74 i stariji od 75 godina), ali je značajno приметiti da preko 9% muškaraca i više od 3% žena starih 75 i više godina još uvek radi.

Grafikon 1. Stopa zaposlenosti starijih, prema polu, 2020. godine

Izvor: ARS, RZS

Najvećim delom ovo radno aktivno starije stanovništvo angažovano je u poljoprivredi i aktivnostima domaćinstava koja proizvode robu i usluge za sopstvene potrebe, što su, takođe, pretežno poljoprivredna domaćinstva.¹⁷

Penzija je osnovni finansijski stub blagostanja u starijem dobu, posebno kod osoba koje žive bez mlađih, zaposlenih članova domaćinstva, koji bi prihodima od zaposlenosti mogli da ojačaju prihode domaćinstva. Prema Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju¹⁸ pravo na starosnu penziju stiće se kada osoba:

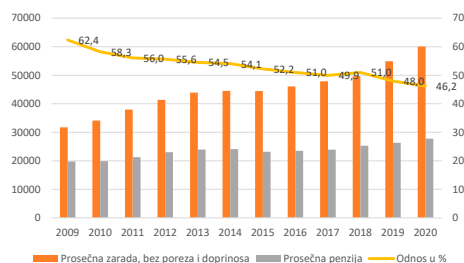
- 1) navrši 65 godina života i stekne najmanje 15 godina staža osiguranja;
- 2) navrši 45 godina staža osiguranja.

Prema podacima Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje (PIO fond), prosečna penzija 2020. godine iznosila je 27.759 dinara,¹⁹ a penziju je primalo 1.692.282 lica.²⁰ Od tog broja starosnu penziju primalo je 1.090.631 lica, odnosno 64,5%.²¹

Decembra 2020. godine, 887.290 lica (52,5%) primalo je penziju ispod 25.000 dinara, a čak 104.093 lica (6,2%) penziju ispod 10.000 dinara.²²

Za sagledavanje materijalnog položaja starijih važan indikator je odnos prosečne penzije i prosečne zarade bez poreza i doprinosa. Ovaj indikator nam govori kakav je prosečan životni standard penzionera u odnosu na životni standard prosečnog radnika, pod pretpostavkom da su plate i penzije njihov glavni izvor prihoda.²³ Ovaj odnos je od 2009. godine, kada je iznosio 62,4%, u konstantnom padu i u 2020. godini iznosio je 46,2%.

Grafikon 2. Odnos prosečne penzije i prosečne zarade, 2020. godine

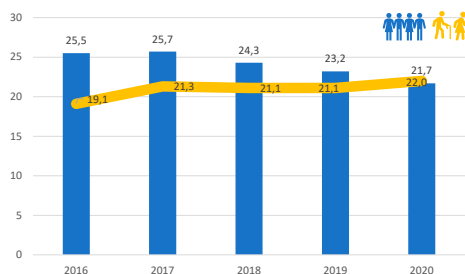
Izvor: PIO fond

Penzija je od ključnog značaja za materijalno blagostanje u starosti i preduslov dostojanstvenog života. Penzija predstavlja ključnu zaštitu od rizika od finansijskog siromaštva.

Rezultati Ankete o prihodima i uslovima života (SILC)²⁴ za 2020. godinu pokazuju da je upravo penzija umanjila stopu rizika od siromaštva starijeg stanovništva. Stopa rizika od siromaštva 2020. godine u Republici Srbiji iznosila je 21,7%. Posmatrano prema starosti među najnižim stopama rizika od siromaštva imala je populacija starijih od 65 godina, 22%, dok je stopa rizika od siromaštva penzionera iznosila 19,4%.²⁵

Koliki je značaj penzija i drugih socijalnih transfera²⁶ pokazuje podatak da je stopa rizika od siromaštva pre socijalnih transfera i penzija iznosila 78,8% za starije od 65 godina.

Grafikon 3. Kretanje stope rizika od siromaštva ukupne populacije i populacije starijih (65+), 2020. godine

Izvor: SILC, RZS

Stanovanje

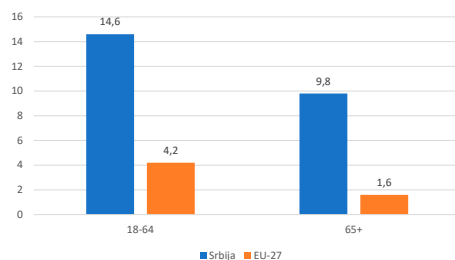
Važan aspekt kvaliteta života starijih osoba jeste stanovanje i to pre svega ono koje je prilagođeno potrebama starijih, pa prema tome u planiranju i dizajniranju stambenih jedinica moramo voditi računa o njihovim potrebama.²⁷ Rezultati Ankete o prihodima i uslovima života, pokazuju da je u Srbiji visoko učešće stanovništva koje, prema kriterijumima EU, živi u uslovima stambene deprivacije.

Takvom stanju više doprinose neadekvatna veličina i struktura životnog prostora nego nekvalitetni uslovi stanovanja (u smislu nedostatka toaleta i kupatila, vlage, prokišnjavanja i si).²⁸ U uslovima izrazite stambene deprivacije u 2019. godini živelo je 13,9% stanovnika Republike Srbije.

Posmatrano prema starosti, podaci ukazuju da je položaj starijih u tom pogledu bio

pogodniji u odnosu na ukupnu populaciju, te je 9,8% starijih od 65 godina živelo u uslovima izrazite stambene deprivacije. Međutim, starije osobe u Srbiji više su izložene problemu stambene deprivacije nego što je to prosek za EU-27, gde je stopa stambene deprivacije iznosila 1,6%.

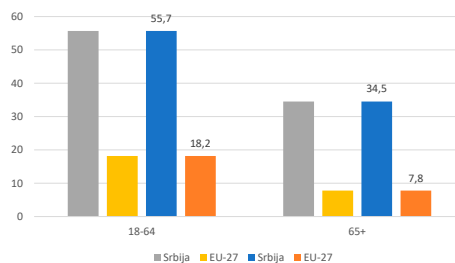
Grafikon 4. Izrazita stambena deprivacija, prema starosti, 2019. godine

Izvor: SILC, Eurostat database

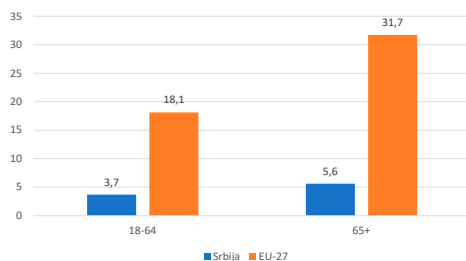
Uslovi stanovanja sagledani kroz udeo stanovništva koje živi u slabije naseljenim, odnosno prenaseljenim stanovima takođe ukazuju na nešto bolji položaj starijih u odnosu na mlađe kategorije stanovništva u Republici Srbiji. U poređenju sa prosekom EU27, ti uslovi su daleko lošiji.

Grafikon 5. Udeo stanovništva koje živi u prenaseljenim stambenim jedinicama, prema starosti, 2019. godine

Izvor: SILC, Eurostat database

Grafikon 6. Udeo stanovništva koje živi u slabije naseljenim stambenim jedinicama, prema starosti, 2019. godine

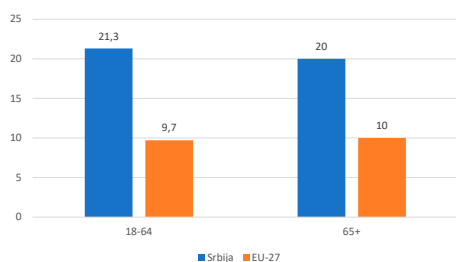

Izvor: SILC, Eurostat database

Opterećenost troškovima stanovanja predstavlja još jedan važan aspekt životnog standarda. Veći udeo potrošnje na stanovanje u ukupnim prihodima domaćinstva ostavlja manje prostora da se zadovolje druge potrebe.

I u ovom pogledu stariji su nešto manje opterećeni nego stanovništvo mlađe od 64 godine. Prosečna stopa preopterećenosti troškovima stanovanja u Srbiji je 2019. godine iznosila 21,6%. Istovremeno 20% starijih od 65 godina bilo je preopterećeno ovom vrstom troškova.

Grafikon 7. Stopa preopterećenosti troškovima stanovanja, prema starosti, 2019. godine

Izvor: SILC, Eurostat database

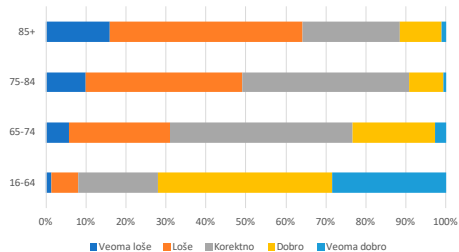
Zdravlje i zdravstvena zaštita

Proces starenja ogleda se u brojnim fiziološkim promenama i povećavanju rizika od hroničnih oboljenja. Ulaskom u starije doba invaliditet i smrt nastupaju najčešće zbog promena uzrokovanih starenjem – gubitka sluha, vida, pokretljivosti, te zbog nezaraznih bolesti, poput srčanih bolesti, šloga, hroničnih disajnih oboljenja, malignih oboljenja i demencije.²⁹

Starije stanovništvo znatno češće pati od hroničnih bolesti nego stanovništvo mlađe od 65 godina, a sa starenjem se udeo onih koji oboljevaju od hroničnih bolesti povećava.³⁰ Tako je, 2019. godine, u populaciji starosti 16-64 godine udeo osoba sa nekim dugoročnim zdravstvenim problemom bio na nivou od 19,8%, dok je među licima starijim od 65 godina taj udeo bio 69,3% (preciznije u starosnoj kategoriji 65-74 godine - 65,3%, 75-84 godina - 74,7%, a kod osoba starih 85 i više godina 76,8%).

Subjektivna procena zdravstvenog stanja razlikuje se zavisno od starosti. Starije osobe u većoj meri svoje zdravlje opisuju kao veoma loše i loše. Čak 64,1% osoba starijih od 85 godina svoje zdravlje ocenilo je kao „veoma loše i loše“, dok je svega 8,1% osoba starosti 16-64 godina svoje zdravlje ocenilo kao „veoma loše i loše“.

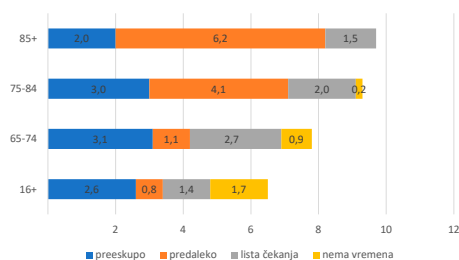
Grafikon 8. Samoprocenjeno zdravstveno stanje, prema starosti, 2019. godine

Izvor: SILC, Eurostat database

Kod značajnog dela populacije starijih registruju se nezadovoljene potrebe za zdravstvenom zaštitom. U 2019. godini 13,5% starijih od 65 godina tokom prethodnih 12 meseci nije obezbedilo zdravstveni pregled ili lečenje koje im je bilo potrebno (naspram 10,2% osoba starijih od 16 godina). Kao najčešći razlog navodi se udaljenost lekara i nemogućnost da se do njega dođe, te nedostatak finansijskih sredstava i na kraju liste čekanja.

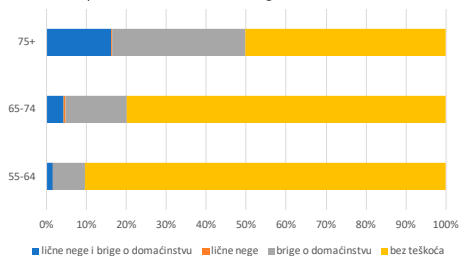
Grafikon 9. Nezadovoljene potrebe za lekarskim pregledom, prema starosti, 2019. godine

Izvor: SILC, Eurostat database

Usled starosti dolazi do promena u zdravstvenom stanju poput oslabljenog vida, sluha, otežanog kretanja. Sve ove promene utiču na otežano obavljanje nekih osnovnih svakodnevnih aktivnosti poput lične higijene i brige o domaćinstvu. Zanimljivo je da starijim osobama lična higijena ne predstavlja toliki problem, koliko briga o domaćinstvu. Vitalnost i samostalnost starijih ipak se održava na visokom nivou - čak 50,2% starijih od 75 godina nema teškoća pri obavljanju svakodnevnih aktivnosti.

Grafikon 10. Teškoće pri obavljanju svakodnevnih aktivnosti, prema starosti, 2019. godine

Izvor: SILC, Eurostat database

Socijalna zaštita

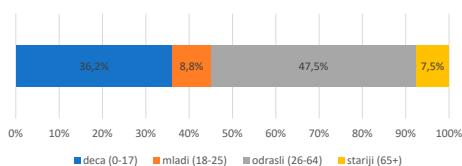
Uz zdravstvenu zaštitu, socijalna zaštita predstavlja jednu od najvažnijih oblasti socijalnih usluga koje su potrebne da se obezbedi odgovarajuća podrška starijim osobama i unapredi njihovo blagostanje. Zbog činjenice da mnogi ne uspejaju da ostvare penzije adekvatne za samostalan život lišen deprivacije, kao i zbog smanjenih funkcionalnih kapaciteta kod mnogih starijih lica koja nemaju podršku porodice, a nisu u stanju da adekvatno brinu o sebi, socijalna zaštita predstavlja jedan od stubova podrške za pristojan život u takvim uslovima. Ta podrška se ostvaruje kroz novčana davanja usmerena na porodicu, ali i kroz usluge koje omogućavaju da starije osobe uz podršku nastave život u svom okruženju ili, onda kada ni to nije dovoljno, u ustanovama koje su specijalizovane za negu i brigu o starijim licima.³¹

Prema podacima Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu (RZSZ), 2020. godine 18% korisnika na evidenciji centara za socijalni rad (CSR) bilo je starije od 65 godina³², što je ispod njihovog učešća u ukupnoj populaciji (21,12%).

U decembru 2020. godine pravo na novčanu socijalnu pomoć (NSP) koristilo

je 90.028 porodica, odnosno 218.166 lica. Od tog broja 7,5% bila su starija lica, što je daleko najmanji udeo u starosnoj strukturi (47,5% su odrasla lica starosti 18-64 godine, a 36,2% deca).³³

Grafikon 11. Korisnici NSP, prema starosti, 2020. godine

Izvor: RZSZ

Zakonom o socijalnoj zaštiti³⁴, usluge su svrstane prema grupama na sledeći način: usluge procene i planiranja, dnevne usluge u zajednici, usluge podrške za samostalan život, savetodavno-terapijske i socijalno edukativne usluge³⁵, i usluge smeštaja.

Od usluga socijalne zaštite ka starijim licima usmerene su dnevne usluge u zajednici, usluge smeštaja za odrasle i starije, te usluge smeštaja za odrasle i starije sa mentalnim, intelektualnim, telesnim ili senzornim teškoćama.

Dnevne usluge u zajednici, poput pomoći u kući za odrasle i starije, dnevnog boravka za stara lica i dnevnog boravka za odrasle osobe sa invaliditetom, u nadležnosti su jedinica lokalne samouprave (JLS).

U 126 JLS, 2018. godine bile su obezbeđene usluge za odrasla i starija lica. Najrasprostranjenija je bila usluga Pomoć u kući za odrasle i starije, koja je bila dostupna u 123 JLS (85%).³⁶ Uslugu je koristilo ukupno 16.678 lica, od tog broja 50,6% bilo je starosti 65-79 godina, a 39,7% imalo je 80+ godina. Druga po važnosti, za starije stanovništvo, bila je usluga Prihvatišta za odrasle/starije sa 647 korisnika (335 starijih od 65 godina)

u 12 JLS. Sledi Dnevni boravak za stara lica, koja je imala 345 korisnika (217 lica starijih od 65 godina) u 6 JLS.

Tabela 1. Usluge socijalne zaštite u nadležnosti JLS od važnosti za starije, 2018. godine

Usluge socijalne zaštite	Broj JLS	Broj korisnika		
		65-79	80+	ukupno
Pomoć u kući za odrasle i starije	123	8.445	6.622	16.678
Prihvatište za odrasle/starije	12	222	113	647
Dnevni boravak za stara lica	6	186	31	345

Izvor: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva

Raspoloživi smeštajni kapacitet u ustanovama za smeštaj odraslih i starijih iznosi 17.868 korisnika, što je dovoljno da obezbedi smeštaj za 1,2% starijih građana Republike Srbije.³⁷ U odnosu na prethodnu, 2019. godinu, ukupan raspoloživi kapacitet je uvećan za 3%, a u odnosu na 2015. godinu povećan je za 62%. Prosečna popunjenost kapaciteta svih domova za odrasle i starije u 2020. godini je bila 77%, a u odnosu na 2019. godinu iskorišćenost kapaciteta je umanjena za 11 procentnih poena.

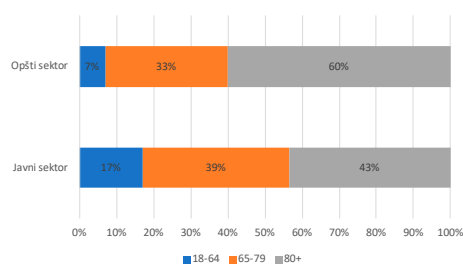
U 2020. godini, uslugu smeštaja odraslih i starijih korisnika pružalo je 280 ustanova: 40 ustanova iz javnog sektora³⁸ i 240 ustanova iz opšteg sektora.³⁹ Na listama čekanja u 2020. godini je bilo ukupno 1.477 korisnika, što je 17% manje nego u 2019. godini.

Od 2015. do 2019. godine zabeležen je kontinuirani rast broja korisnika koji se evidentira na ovoj listi u svim ustanovama,

bez obzira na osnivača. U 2020. godini taj trend je prekinut usled pandemije virusa COVID-19 i u svim ustanovama je zabeležen značajniji pad broja korisnika na listama čekanja za smeštaj.⁴⁰ Usled pandemije virusa COVID-19, tokom 2020. godine zabeležen je i pad broja korisnika na smeštaju u ustanovama (28% manje u odnosu na 2019. godinu).

U starosnoj strukturi korisnika dominiraju lica starija od 80 godina (52%), slede lica starosti 65-79 godina (36%), dok odrasla lica starosti do 65 godina čine svega 12% korisnika. Donekle se razlikuje starosna struktura korisnika smeštaja u zavisnosti od svojine i sektora (javni i opšti).⁴¹

Grafikon 12. Struktura korisnika usluge smeštaja, prema sektoru i starosti, 2020. godine

Izvor: RZSZ

U ustanovama za smeštaj odraslih i starijih sa mentalnim, intelektualnim, telesnim ili senzornim teškoćama⁴² tokom 2020. godine bilo je ukupno 4.241 korisnik, a iskorišćenost kapaciteta iznosila je 88,7%. U starosnoj strukturi dominirali su odrasli korisnici (26-64 godina) – 78,9%, dok je starijih korisnika (65+) bilo 19,2%.⁴³

Dugotrajna nega

Zdravstvena zaštita i socijalna zaštita predstavljaju veoma važne oblasti socijalnih usluga koje obezbeđuju odgovarajuću podršku starijim osobama, naročito:

- kada im nisu dostupne penzije koje omogućavaju samostalan život bez uskraćenosti,
- kada su njihovi funkcionalni kapaciteti smanjeni i
- kada ne postoji adekvatna podrška porodice.

Dugotrajna nega obuhvata organizaciju i pružanje širokog spektra usluga zdravstvene i socijalne zaštite, i pomoć ljudima sa ograničenim sposobnostima za samostalno obavljanje svakodnevnih aktivnosti tokom dužeg perioda, usled mentalnog i/ili fizičkog invaliditeta.⁴⁴

Usluge dugotrajne nege za starije u Srbiji su fragmentirane i raštrkane između sistema socijalne zaštite, zdravstvene zaštite i penzijskog osiguranja do te mere da se može tvrditi da sistem dugotrajne nege zapravo i ne postoji, ali da postoje njegovi elementi u ova tri sistema.⁴⁵

Sistem socijalne zaštite obezbeđuje sledeće usluge starijima kojima je potrebna podrška:

- a) institucionalni smeštaj,
- b) pomoć u kući i starateljsku zaštitu.

Pored toga, postoje dva različita oblika novčanih naknada za starije:

- A) socijalna pomoć, i
- B) novčana naknada za pomoć i negu drugog lica.⁴⁶

Usluge dugotrajne nege pružaju se u okviru zdravstvenog sistema u ustanovama sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite na odeljenjima za produženo lečenje i negu. Palijativno zbrinjavanje i kućna nega sprovode se posredstvom službi kućnog lečenja i nege u domovima zdravlja. Penzioni fond ima opcije za primanje novčane naknade za pomoć i negu drugog lica i za lica koja žive u institucionalnom smeštaju.

Zlostavljanje i nasilje nad starijim osobama

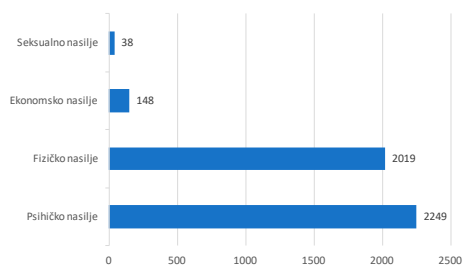
U literaturi se najčešće spominje pet tipova zlostavljanja starijih osoba:

- Fizičko zlostavljanje - nanošenje fizičkog bola ili povreda starijoj osobi.
- Psihičko zlostavljanje - postupci (verbalni/neverbalni) koji mogu da izazovu psihički bol i emocionalnu patnju kod starije osobe.
- Finansijsko zlostavljanje - protivzakonito ili neadekvatno korišćenje finansijskih sredstava starije osobe.
- Seksualno zlostavljanje - bilo koja vrsta seksualnog kontakta bez pristanka starije osobe.
- Zanemarivanje - namerno ili nenamerno neobezbeđivanje osnovnih uslova za život starije osobe.⁴⁷

U 2020. godini u CSR je evidentirano 36.656 prijava nasilja u porodici.⁴⁸ Starije osobe žrtve su u 12,15% slučajeva prijave nasilja. Žene su u svim uzrasnim kategorijama češće žrtve nasilja, što, važi i za grupu starijih žrtava nasilja

(63% su žene).⁴⁹ Psihičko i fizičko nasilje predstavljaju dominantne vrste nasilja prema starijim licima.

Grafikon 13. Prijave nasilja nad starijima, prema vrsti nasilja, 2020. godine

Izvor: RZSZ

U procesu zaštite žrtve porodičnog nasilja, CSR se uglavnom oslanja na sopstvene resurse, kroz pružanje materijalne, pravne ili stručno savetodavne podrške i pomoći. Grupe za koordinaciju i saradnju na lokalnom nivou,⁵⁰ 2020. godine, donele su ukupno 11.404 individualna plana za zaštitu i podršku žrtvama nasilja, od čega se 16,3% individualnih planova odnosi na starije korisnike.⁵¹

Posledice zlostavljanja i nasilja nad starijima su mnogostruke i teško ih je odrediti, jer postoje velike razlike između broja prijavljenih i neprijavljenih (dokumentovanih) slučajeva zlostavljanja i nasilja nad starijima. Podaci iz različitih istraživanja pokazuju da starije osobe koje su bile zlostavljene za 300 posto su u većem riziku od smrti, od onih koji nisu doživele takvu vrstu iskustva.

Podaci takođe pokazuju da su starije osobe žrtve zlostavljanja pokazale viši nivo psihološkog stresa i manju efikasnost od onih koje nisu imale takvo iskustvo. Takođe, i zdravlje starijih osoba koje su žrtve nasilja je ugroženo, njihove hronične

bolesti su pogoršane, hronični bol, visok pritisak, problem sa srcem, i naravno stariji imaju krhke kosti a samim tim su u većem riziku od osteoporozе što može da izazove česte prelome koji mogu ozbiljno ugroziti zdravlje starije osobe i na kraju mogu da budu smrtonosni.⁵²

Diskriminacija starijih osoba

Zlostavljanju starijih osoba vrlo često prethodi diskriminacija starijih osoba, tzv. ejdžizam. Ejdžizam je vrsta diskriminacije koja uključuje predrasude prema ljudima na osnovu njihovih godina, odnosno uzrasta. Predrasude prema starijim osobama uključuju održavanje negativne slike i stereotipa prema ovoj uzrasnoj grupi.⁵³

Prema podacima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti iz 2020. godine, već godinama je starosno doba kao osnov diskriminacije jedan od najčešćih osnova diskriminacije prema učestalosti navođenja u pritužbama. U odnosu na 2019. godinu, broj pritužbi podnetih po ovom osnovu, znatno je povećan, što je i očekivano s obzirom na pandemiju virusa COVID-19 i posledice koje je imala na stanovništvo različitih starosnih kategorija. U 2020. godini najveći broj pritužbi je podnet zbog diskriminacije lica starijih od 65 godina, zatim slede pritužbe zbog diskriminacije po osnovu starosnog doba lica između 18 i 65 godina i na kraju pritužbe podnete zbog diskriminacije dece.⁵⁴

U 2020. godini, najveći broj pritužbi zbog diskriminacije po osnovu starosnog doba se odnosi na postupak pred organima javne vlasti dok je manji broj pritužbi podnet u oblasti zdravstvene zaštite i oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja. Mera zabrane kretanja lica starijih od

65 godina koja je uvedena za vreme trajanja vanrednog stanja uticala je na broj pritužbi podnetih po ovom osnovu u oblasti koja se odnosi na postupanje organa javne vlasti.

Tokom 2020. godine pored pritužbi koje su se odnosile na zabranu kretanja i druge probleme tokom vanrednog stanja, Povereniku su se obraćali stariji sugrađani neretko navodeći da im je potrebna pomoć u kući, da nemaju kome da se obrate, da im deca nisu u blizini, nemaju vremena za njih ili su već dovoljno opterećeni, da se osećaju zanemareno i sl. Sve navedeno ukazuje da je kriza izazvana pandemijom virusa COVID-19 dodatno naglasila potrebu povećanja broja i raznovrsnosti usluga u zajednici kao podršku starijim osobama.

Zakonodavni i strateški okvir u Republici Srbiji

Zakonodavni okvir

Zakonom o socijalnoj zaštiti kao ciljeve socijalne zaštite, pored ostalog, navedeni su očuvanje i unapređivanje porodičnih odnosa, porodične, rodne i međugeneracijske solidarnosti i predupređivanje zlostavljanja, zanemarivanja ili eksploatacije, odnosno otklanjanje njihovih posledica.⁵⁵ Zakon između ostalog kao korisnike definiše osobe starije od 65 godina kada su njihovo blagostanje, bezbednost i produktivan život u društvu ugroženi rizicima usled starosti, invaliditeta, bolesti, porodičnih i drugih životnih okolnosti. Takođe, kao korisnici usluga socijalne zaštite posebno su navedena lica za koja postoji opasnost da će postati ili već jesu žrtve zanemarivanja, zlostavljanja, eksploatacije, nasilja odnosno nasilja u porodici.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti⁵⁶ kao jedno od načela zdravstvene zaštite propisuje da stariji, pored trudnica i dece, imaju pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite.

Ovo načelo u skladu je i sa **Zakonom o zabrani diskriminacije**⁵⁷, koji zabranjuje diskriminaciju lica na osnovu starosnog doba. U skladu sa ovim zakonom, stariji imaju pravo na dostojanstvene uslove života bez diskriminacije, a posebno pravo na jednak pristup i zaštitu od zanemarivanja i uznemiravanja u korišćenju zdravstvenih i drugih javnih usluga.

Nasilje nad starijim osobama u porodičnom kontekstu sagledava se kao specifična forma nasilja u porodici, koje je uređeno **Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici**⁵⁸, te **Porodičnim zakonom**⁵⁹ i **Krivičnim zakonikom RS**⁶⁰

Zakonodavac je izričito zabranio nasilje u porodici, priznavši članovima porodice pravo na zaštitu od nasilja u porodici, definisavši nasilje u porodici i šta se pod istim podrazumeva, potom je utvrdio krug lica koja se smatraju članovima porodice, regulisao mere porodično-pravne zaštite, uslove pod kojima se one određuju i uredio poseban postupak po čijim se pravilima postupa u parnici koja se vodi radi zaštite od nasilja u porodici.

Krivični zakonik posebno ne sankcioniše nasilje nad starijim licima, niti ima predviđeno krivično delo za zlostavljanje starijih lica, ali sankcioniše pojedina krivična dela protiv braka i porodice, kao što je nasilje u porodici, nedavanje izdržavanja, kršenje porodičnih obaveza, zatim pojedina krivična dela protiv života i tela, kao što su napuštanje nemoćnog lica,

obljuba nad nemoćnim licem, zloupotreba poverenja, na posredan način se odnose i na starija lica.

Strateški okvir

Jedan broj strategija donetih u prethodnom periodu, u proteklih deset do petnaest godina, utvrđivao je na posredan i neposredan način zaštitu starijih od nasilja i poboljšanje njihovog položaja u celini. Tako je Republika Srbija u prethodnoj deceniji imala **Nacionalnu strategiju starenja** (za period od 2006. do 2015. godine), **Milenijumske ciljeve razvoja** (do 2015. godine) koji su starije žene prepoznavali kao jednu od posebno ranjivih grupa, **Strategiju razvoja socijalne zaštite** (za period od 2005. do 2015. godine), **Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2012–2015**, Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost za period 2016–2020. godine, **Nacionalnu strategiju za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima** (donetu 2011. godine), **Nacionalnu strategiju socijalnog stanovanja** (donetu 2012. godine), **Strategiju razvoja besplatne pravne pomoći** (donetu 2012. godine), **Strategiju za palijativno zbrinjavanje** (donetu 2009. godine) itd.

Sve pomenute strategije su položaj starijih stavljale u fokus svojih ciljeva i mera. Nakon njihovog isteka Republika Srbija je slabo usvajala nove strategije koje bi definisale pravce razvoja u ovim oblastima. Ove godine (2021.) usvojena je nova **Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine**⁶¹, koja starije žene prepoznaje kao posebno ugroženu kategoriju.

Program o zaštiti mentalnog zdravlja u Republici Srbiji za period 2019-2026. godine⁶²

takođe starije prepoznaje kao jednu od posebno ugroženih kategorija, te prepoznaje nedostatak adekvatno edukovanog kadra, motivacije za bavljenje ovom oblašću, kao i mreže službi u kojima bi se zabrinjavala starija lica sa mentalnim poremećajima.

U tom smislu Program predviđa sledeće:

- 1) zaštita mentalnog zdravlja populacije starih treba da se odvija u zajednici, bazirana na identifikovanim potrebama korisnika i njihove okoline, od strane stručnjaka i društva (zaštita uključuje preventivne intervencije kao alternativu, odnosno dopunu tradicionalnim kliničkim službama);
- 2) organizaciju mreže ustanova u kojima se zbrinjavaju i leče stare lica sa mentalnim poremećajima;
- 3) obezbeđenje kontinuirane edukacije stručnjaka i društva u celini u vezi sa mentalnim poremećajem starijih;
- 4) promociju autonomije, kao i mogućnosti nezavisnog življenja starijih i omogućivanje njihovog učešća u svim značajnim segmentima društva;
- 5) zaustavljanje diskriminacije po godinama starosti i sprovođenje antistigma kampanje za ovu populaciju (starija lica sa mentalnim poremećajima su duplo stigmatizovane - zbog starosti i samih mentalnih poremećaja).⁶³

Pregled stanja i obaveza u procesu pristupanja EU

Od 2014. godine, Republika Srbija učestvuje u zvaničnim pregovorima o pristupanju EU, pošto je dobila status kandidata 2012. godine. U septembru 2013. godine Vlada je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU i obavezala se da će postepeno usklađivati nacionalno zakonodavstvo sa skupom opštih prava i obaveza koji su obavezujući za sve države članice EU - *acquis communautaire* (acquis).

Jedan od najvećih izazova sa kojima se Evropska unija (EU) trenutno suočava je kako najbolje prilagoditi politike i strategije EU tako da ispune zahteve povezane sa demografskim promenama. Kako se EU suočava sa izazovom demografskog starenja, on snažno utiče na njene glavne strategije, poput Strategije EU 2020 i Evropskog stuba socijalnih prava.

Evropski stub socijalnih prava postavlja niz principa koji se direktno ili indirektno odnose na oblasti na koje utiče starenje, kao što su prihod u starosti i penzije, dugotrajna nega, zdravstvena zaštita, inkluzija osoba sa invaliditetom, socijalna zaštita, ravnoteža između poslovnog i privatnog života i obrazovanje, obuka i celoživotno učenje.

Evropska komisija je ove godine predstavila Akcioni plan za podršku punoj primeni Evropskog stuba socijalnih prava.⁶⁴ Akcioni plan prepoznaje važnost dugotrajne nege za budućnost Socijalne Evrope i planira razvoj politike EU o dugotrajnoj nezi tokom 2022. godine. Nema naznaka konkretnog oblika koji će

ova inicijativa imati, ali to će najverovatnije biti nezakonodavna inicijativa.⁶⁵

Evropski stub socijalnih prava i druge inicijative EU za aktivno starenje predstavljaju tzv. *meki aki* (*soft acquis communautaire*), odnosno nisu u pitanju zakonodavne aktivnosti, koje zahtevaju usklađivanje kroz proces pristupnih pregovora. Ovo je ujedno i glavni razlog izostanka obaveza vezano za prilagođavanja politika brige o starijima u procesu pristupanja EU.

U okviru Programa ekonomskih reformi (ERP)⁶⁶ za period 2021–2023. godine,⁶⁷ jednu od strukturnih reformi predstavlja *Unapređenje adekvatnosti, kvaliteta i targetiranosti mera socijalne zaštite* koja podrazumeva da će se pravedna raspodela sredstava namenjenih za socijalnu zaštitu obezbediti kroz uspostavljanje jedinstvenog Registra socijalnih karata koji će omogućiti sagledavanje socijalnog i materijalnog statusa korisnika, a neophodan preduslov za to je prikupljanje i korišćenje podataka koji taj status određuju i to iz svih dostupnih izvora državne uprave. Reforma podrazumeva povezivanje svih relevantnih sistema javne uprave. Sa stanovišta starijih, pretpostavka je da će im olakšati pristup i povećati dostupnost socijalnoj zaštiti (kao i ostalim ugroženim kategorijama stanovništva).

U cilju realizacije pomenute strukturne reforme, 2021. godine usvojen je Zakon o socijalnim kartama⁶⁸ i Pravilnik o bližim tehničkim uslovima uspostavljanja i vođenja Socijalne karte.⁶⁹ Zakon uređuje uspostavljanje i vođenje jedinstvenog registra „Socijalna karta“, odnosno sadržina, način pristupanja, obrada i čuvanje podataka u okviru Socijalne karte, kao i druga pitanja od značaja za njegovo

uspostavljanje i vođenje. Pravilnikom se bliže uređuju tehnički uslovi uspostavljanja i vođenja jedinstvenog registra Socijalna karta.

Akcioni plan (AP) za Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje⁷⁰, koji je Republika Srbija usvojila 2020. godine predviđa donošenje *Strategije razvoja socijalne zaštite u Republici Srbiji*⁷¹ koja bi trebala da obuhvati nekoliko ključnih podoblasti: suzbijanje posledica siromaštva, najbolji interes dece i porodice, podrška odraslim i starijim građanima, posebno osobama sa invaliditetom i kapaciteti socijalne zaštite, dok su ciljevi izrade nove *Strategije deinstitutionalizacije i razvoja usluga u zajednici*⁷² - stvaranje uslova za razvoj održivih i odgovarajućih alternativnih usluga u zajednici za starije, socijalna integracija osoba sa invaliditetom kroz razvoj usluga podrške u zajednici, razvoj mera za sprečavanje institucionalizacije, napuštanja dece i odvajanja dece od porodica i dr.

Obe strategije bile su planirane za kraj 2020. godine, ali je pandemija virusa COVID-19 usporila njihovu izradu, te se usvajanje oba dokumenta očekuje do kraja 2021. godine. Iako inicijative u okviru EU o aktivnom i zdravom starenju i dugotrajnoj nezi ne predstavljaju zakonodavna rešenja, već su deo tzv. *mekog akija*, neophodno je prilikom izrada strategija iz domena socijalne zaštite voditi računa o njihovim smernicama i preporukama, a sve sa ciljem unapređenja položaja starijih lica u Republici Srbiji.

Izveštaj Evropske komisije o napretku Republike Srbije u procesu pristupanja EU za 2021. godinu, kao i prethodni, konstatuje da se starije žene, siromašne žene, Romkinje, žene sa invaliditetom,

izbeglice i interno raseljene žene i dalje suočavaju sa različitim oblicima diskriminacije, te da se situacija po ovom pitanju dodatno pogoršala usled krize izazvane pandemijom virusa COVID-19. Dodatno, EK ističe nedostatak usluga podrške za ranjive grupe, među kojima su i starija lica.⁷³

Republika Srbija kao članica Ujedinjenih nacija, potpisnica je Madridskog internacionalnog plana akcije o starenju (MIPAA), koji je usvojen 2002. godine. MIPAA je ključni dokument globalne politike starenja koji se tiče posledica starenja populacije, dobrobiti i aktivne participacije starijih osoba na svim nivoima. MIPAA je kao centralno načelo postavio uvođenje starenja u razvoj, odnosno uvođenje pitanja starenja u sve oblasti javnih politika. Uvođenje brige o starijim osobama u razvojne programe suštinski zahteva procenjivanje posledica po starije osobe u svakoj od planiranih akcija, uključujući zakonodavstvo, politike ili programe, u svim oblastima i na svim nivoima.⁷⁴ U ovom trenutku Republika Srbija priprema Nacionalni izveštaj o starenju u okviru četvrtog ciklusa MIPAA i njegove regionalne strategije sprovođenja za period 2018–2022. godine.

Zaključci i ključne preporuke za unapređenje položaja starijih u Republici Srbiji

Trend produžetka života i demografsko starenje stanovništva bili su razlozi da se zemlje članice EU posebno fokusiraju i posvete politikama starenja naročito u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, a sve u cilju rešavanja izazova koje sa

sobom nosi ovakav demografski trend i kako bi se izbeglo povećanje prisutnosti diskriminacije starijih, uz pružanje institucionalne i svake druge podrške.⁷⁵ EU to radi zajedničkim strategijama i inicijativama, koje na inovativan način podstiču aktivno starenje, borbu protiv ejdžizma i brigu o starijim pripadnicima društva.

Imajući u vidu da se i Republika Srbija suočava sa sličnim demografskim trendovima, i da je u toku proces pristupanja EU, Republika Srbija bi trebala da se, u meri u kojoj je to moguće, priključi pomenutim inicijativama i isprati njihovu implementaciju.

Unapređenje socijalne uključenosti starijih osoba, moguće je samo uz kompleksne multisektorske reforme i partnersku saradnju svih aktera. Neophodno je vratiti se inicijativi Madridskog internacionalnog plana akcije o starenju i prilikom planiranja i donošenja dokumenata javne politike, u okviru analize efekata na društvo, posebnu pažnju usmeriti na uticaj na starije.

Potrebna je promena vrednosnih obrazaca, načina na koji se starije osobe percipiraju, jer su ovi obrasci još uvek prilično tradicionalistički, i shvataju starost kao period života u kome funkcionalnost opada, usled čega se očekuje povučen i pasivniji život.⁷⁶

Konkretno, pored donošenja Strategije razvoja socijalne zaštite i Strategije deinstitutionalizacije, neophodno je da se planira izrada i donošenje nove Strategije o starenju, koja bi na celovit način pristupila unapređivanju različitih aspekata života starijih osoba. Novom Strategijom bi se utvrdile sveobuhvatne i koordinisane mere i aktivnosti za unapređivanje socijalne uključenosti starijih žena i muškaraca u

Republici Srbiji i, ujedno, poboljšao njihov ekonomski položaj, te unapredila njihova ljudska prava.

Potrebno je da se uspostavi konzistentan i efektivan sistem dugotrajne nege. Neophodno je da se ovaj sistem uredi u jednu efikasnu celinu, a preduslov za to je da se identifikuje adekvatan model finansiranja koji se, za sada, temelji na tri odvojene linije: penzijsko-invalidskom osiguranju i budžetima za socijalnu zaštitu i zdravstvenu zaštitu.

Potrebno je da se obezbede sistematski uvidi u dostupnost, rasprostranjenost i sadržaj usluge palijativne nege širom Republike Srbije i da se, na osnovu preciznijih uvida u stanje usluge i procene nezadovoljenih potreba, definišu mere daljeg razvoja sistema palijativnog zbrinjavanja.

S obzirom na to da su usluge za starije osobe izrazito neravnomerno distribuirane između JLS, potrebno je da se, politikama i merama sa nacionalnog nivoa, a posebno kroz namenske transfere u socijalnoj zaštiti, podstakne razvijanje usluga za starije u lokalnim zajednicama koje oskudevaju ovim uslugama, bilo kroz razvoj javnih usluga ili podršku civilnom sektoru.

Potrebno je da se povećá raznovrsnost socijalnih usluga za starije, tako da one obuhvate širi spektar usluga i omoguće različite nivoe uključivanja starijih osoba i podrške, prema potrebama i preferencijama. Time bi se podstakli aktivniji životni obrasci, odnosno adekvatnije profilisana podrška.

Reference:

1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0057%20%20>
2. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8536-2021-INIT/en/pdf%20>
3. Službeni Glasnik Republike Srbije, br.41/21 i 46/21
4. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7473-2020-INIT/en/pdf%2010>
5. Pojam starijih predstavlja sociološki pojam i razlikuje se u različitim kulturama i sredinama. Zarad praćenja fenomena starenja i položaja starijih osoba, različite međunarodne organizacije usvajale su različite starosne granice za starije osobe. Tako Ujedinjene nacije (UN) koriste starosnu granicu od 60 godina, te se starijima smatraju osobe starije od 60 godina. Istovremeno, Svetska zdravstvena organizacija (SZO) starijima smatra osobe starije od 65 godina. Međunarodna organizacija rada (MOR) radno sposobnim stanovništvom smatra osobe starosti 15–64 godine, a osobe starije od 65 godina su van kontingenta radne snage. Imajući sve navedeno u vidu, u okviru ove analize starijima se smatraju osobe starije od 65 godina (65+).
6. U periodu od 2010. do 2019. godine, očekivano trajanje života zabeležilo je kumulativni rast od 1,7 godina, sa 74,01 na 75,71 godina. Kao posledica pandemije Korona virusa, vrednost ovog indikatora smanjena je na 74,24. Podaci preuzeti sa DevInfo baze, RZS.
7. Više od četvrt veka Srbija beleži negativne stope prirodnog priraštaja. U periodu od 2010. godine stope prirodnog priraštaja beleže kontinuiran pad ovog indikatora. U posmatranom periodu, stopa prirodnog priraštaja opala je sa -4,8% na -8%. Godina 2020. usled pandemije Korona virusa dodatno je doprinela ovom negativnom trendu. Podaci preuzeti sa DevInfo baze, RZS.
8. Indeks starenja jedan je od osnovnih demografskih indikatora, a predstavlja odnos populacije starije od 60 godina i populacije mlađe od 20 godina. Vrednosti indeksa starenja dostupne su u DevInfo bazi podataka, RZS <http://devinfo.stat.gov.rs/Opstine/libraries/asp/Home.aspx>
9. Udeli izračunati prema projekcijama RZS, scenario sa konstantnim parametrima, dostupnim na: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/180203?languageCode=sr-Cyrl>
10. Eurostat database, dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_nPqeVbPXrMvWQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view
11. Todorović, N., Vračević, M., „Međugeneracijska saradnja za početnike“, Beograd: Centar za odgovornu akciju, 2019.
12. Petrušić, N., Sataric, N., Beker, K., „Položaj i učešće starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji“, Beograd i Pančevo: Amity i FemPlatz, 2020.
13. U skladu sa Zakonom o radu, korisnik starosne penzije, može zaključiti sledeće ugovore u slučaju radnog angažovanja: Ugovor o radu (čl. 30–33), Ugovor o delu (čl. 199), Ugovor o privremenim i povremenim poslovima (čl. 197) i Ugovor o dopunskom radu (čl. 202). Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja više puta u svojim mišljenjima i tumačenjima iznosilo je da nema zakonske prepreke za radno angažovanje korisnika starosne penzije. Jedno od tih mišljenja je i Mišljenje br. 011–00–942/2010–02 od 16. decembra 2010. godine u kome se navodi: “Nema zakonskih smetnji da se sa korisnikom starosne penzije zasnue radni odnos zaključivanjem ugovora o radu, u skladu sa čl. 30. do 33. Zakona o radu (“Sl. glasnik RS”, br. 24/2005, 61/2005 i 54/2009), odnosno da zaključi ugovor o delu saglasno članu 199. tog zakona.”
14. Pitanje starosne granice za odlazak u penziju predstavlja unutrašnje pitanje zemalja članica, te se godine odlaska u penziju prilično razlikuju. Postoje tri grupacije zemalja: 1. zemlje poput Italije, Francuske, Holandije, Danske, Estonije u kojima je granica za odlazak u penziju oko 67 godine (u nekim od ovih zemalja planirano je pomeranje ka 69 godina, dok neke su neke još uvek u procesu dostizanja zacrtane granice od 67 godina), 2. Zemlje Belgije,

Slovenije, Češke, Luksemburga, Kipra koje imaju granicu od 65 godina za odlazak u starosnu penziju (pojedine od njih sa planom da ovu granicu pomere do 69 godina) i 3. zemlje poput Slovačke, Malte, Finske koje imaju granicu za odlazak u penziju na 62-63 godina, ali sa planom da se ona u narednim godinama poveća. Detaljan prikaz trenutnog i planiranog stanja u pogledu starosne granice za odlazak u penziju može se videti na:

<https://www.etk.fi/en/work-and-pensions-abroad/international-comparisons/retirement-ages/>

15. Babović, M., Veličković, K., Stefanović, S., Todorović, N., Vračević, M., „Socijalna uključenost starijih osoba (65+) u Srbiji“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2018.
16. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/trziste-rada/anketa-o-radnoj-snazi/>
17. Ibid.
18. Službeni glasnik RS, broj 34/2003, 64/2004 - odluka US, 84/2004 - dr. zakon, 85/2005, 101/2005 - dr. zakon, 63/2006 - odluka US, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 - odluka US, 86/2019 i 62/2021
19. Istovremeno prosečna potrošačka korpa tokom 2020. godine iznosila je 73.322,69 dinara, dok je minimalna potrošačka korpa iznosila 37.860,56 dinara. Za pokriće prosečne potrošačke korpe bilo je neophodno 2,64 prosečne penzije, a za pokriće minimalne potrošačke korpe 1,36 prosečna penzija.
20. Poređenja radi, 2020. godine u RS je bilo 4.458.276 stanovnika radnog uzrasta (15-64).
21. Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Statistički godišnji bilten 2020, Beograd: PIO fond, 2021.
22. Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Statistički mesečni bilten XII/2020, Beograd: PIO fond, 2021.
23. Stanić, K., „Uloga penzijskog sistema u održanju nivoa prihoda u starosti – merenje i međunarodna poređenja“, Beograd: Kvartalni monitor br. 13, april-jun 2008.
24. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/potrosnja-prihodi-i-uslovi-zivota/prihodi-i-uslovi-zivota/>
25. RZS, Saopštene PD10 – Anketa o prihodima i uslovima života, broj 282 – god. LXXI, Beograd: RZS, 15.10.2021.
26. U skladu sa metodologijom SILC istraživanja, obuhvaćeni su svi vidovi socijalnih transfera, u novcu i u naturi, koje domaćinstvo ili pojedinac može da dobije.
27. Janković, B., Todorović, N., Vračević, M., Zajić, G., „Starenje u gradovima - izazovi savremenog društva“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2018.
28. Babović, M., Veličković, K., Stefanović, S., Todorović, N., Vračević, M., „Socijalna uključenost starijih osoba (65+) u Srbiji“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2018.
29. Babović, M., Veličković, K., Stefanović, S., Todorović, N., Vračević, M., „Socijalna uključenost starijih osoba (65+) u Srbiji“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2018.
30. Ibid.
31. Ibid.
32. Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu centra za socijalni rad za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.
33. Ibid.
34. Službeni glasnik RS, broj 24/2011
35. uključujući savetovanje i podršku u slučajevima nasilja
36. Matković, G., Stranjaković, M., „Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji“ Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, 2020.
37. Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu ustanova za smeštaj odraslih i starijih za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.
38. Ustanove čiji su osnivači Republika Srbija ili Autonomna pokrajina Vojvodina. Republički zavod za socijalnu zaštitu,

- „Izveštaj o radu ustanova za smeštaj odraslih i starijih za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.
39. Opšti sektor obuhvata skup svih ustanova socijalne zaštite čiji osnivač nije Republika Srbija, Autonomna pokrajina Vojvodina ili jedinica lokalne samouprave. Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu ustanova za smeštaj odraslih i starijih za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.
 40. Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu ustanova za smeštaj odraslih i starijih za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.
 41. Ibid.
 42. Prema Izveštaju o radu ustanova socijalne zaštite za odrasle i starije sa mentalnim, intelektualnim, telesnim ili senzornim teškoćama za 2020. godinu Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, u 2020. godini funkcionisalo je 16 ustanova ovog tipa.
 43. Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu ustanova socijalne zaštite za odrasle i starije sa mentalnim, intelektualnim, telesnim ili senzornim teškoćama za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.
 44. Todorović, N., Vračević, M. 2018. Dugotrajna nega, <http://mons.rs/dugotrajna-nega>
 45. Ibid.
 46. Ibid.
 47. Janković, B., Todorović, N., Vračević, M., „Dobro čuvana porodična tajna – zlostavljanje starijih osoba“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2015.
 48. Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu centra za socijalni rad za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.
 49. Ibid.
 50. U skladu sa članom 25 Zakona o sprečavanju nasilja u porodici (Sl. glasnik RS, broj 94/2016) na području svakog osnovnog javnog tužilaštva obrazuje se grupa za koordinaciju i saradnju. Ona razmatra svaki slučaj nasilja u porodici koji nije okončan pravosnažnom sudskom odlukom u građanskom ili krivičnom postupku, slučajeve kada treba da se pruži zaštita i podrška žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela iz ovog zakona, izrađuje individualni plan zaštite i podrške žrtvi i predlaže nadležnom javnom tužilaštvu mere za okončanje sudskih postupaka. Grupu za koordinaciju i saradnju čine predstavnici osnovnih javnih tužilaštava, policijskih uprava i centara za socijalni rad, sa područja za koje se grupa obrazuje.
 51. Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu centra za socijalni rad za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.
 52. Janković, B., Todorović, N., Vračević, M., „Dobro čuvana porodična tajna – zlostavljanje starijih osoba“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2015.
 53. Ibid.
 54. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, „Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu“, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2021.
 55. Službeni glasnik RS, br. 24/2011
 56. Službeni glasnik RS, br. 25/2019
 57. Službeni glasnik RS, br. 22/2009 i 52/2021
 58. Službeni glasnik RS, br. 94/2016
 59. Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015
 60. Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019
 61. Službeni glasnik RS, br. 47/2021
 62. Službeni glasnik RS, br. 84/2019
-

63. Program o zaštiti mentalnog zdravlja u Republici Srbiji za period 2019-2026. Godine, Službeni glasnik RS, br. 84/2019
64. European Commission (EC), Green Paper On Ageing - Fostering solidarity and responsibility between generations", Brussels: EC, 2021.
65. Age Platform Europe, „Social rights for all generations: time to deliver on the European Pillar of Social Rights“, dostupno na:
<https://www.wage-platform.eu/special-briefing/social-rights-all-generations-time-deliver-european-pillar-social-rights>
66. ERP predstavlja najvažniji strateški dokument u ekonomskom dijalogu sa Evropskom komisijom i državama članicama Evropske unije (EU). Izrada ovog dokumenta na godišnjem nivou je značajna za Republiku Srbiju, kao državu kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, jer predstavlja pripremu za učešće u procesu ekonomskog i fiskalnog nadzora država članica EU, odnosno predstavlja uključjenje u proces evropskog semestra koordinacije ekonomskih politika u EU.
67. Vlada Republike Srbije, "Program ekonomskih reformi za period 2021-2023. godine", Beograd, 2021.
68. Službeni glasnik RS, broj 14/2021.
69. Službeni glasnik RS, broj 67/2021.
70. Republika Srbija, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Akcioni plan za Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Beograd, 2020.
71. Proces izrade Strategije razvoja socijalne zaštite u RS započeo je izradom Ex-ante analize efekata politike socijalne zaštite za period 2022-2030. godine.
72. Izrađen je predlog Strategije deinstitutionalizacije i razvoja usluga u zajednici, održana je javna rasprava, u toku je poslednje usaglašavanje teksta strategije i usvajanje se očekuje do kraja 2021. godine. Predlog Strategije dostupan na linku: <https://www.minrzs.govrs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/sektor-za-socijalnu-zastitu/predlog-strategije-deinstitutionalizacije-i-razvoja-usluga-socijalne-zastite-u-zajednici-za-period-od-2021-do-2026-godine>
73. Evropska komisija, Radni dokument Komisije, Republika Srbija – Izveštaj za 2021. godinu, Strazbur, 19.10.2021.
74. Ujedinjene nacije (UN), Vodič za nacionalnu implementaciju Madridskog internacionalnog plana akcije o starenju, UN, Njujork, 2008. dostupno na:
<http://www.zavodsz.govrs/media/1254/vodic-za-nacionalnu-implementaciju-mipaa.pdf>
75. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, „Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu“, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2021.
76. Babović, M., Veličković, K., Stefanović, S., Todorović, N., Vračević, M., „Socijalna uključenost starijih osoba (65+) u Srbiji“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2018.

Literatura:

Age Platform Europe, „Social rights for all generations: time to deliver on the European Pillar of Social Rights“, dostupno na: <https://www.age-platform.eu/special-briefing/social-rights-all-generations-time-deliver-european-pillar-social-rights>

Babović, M., Veličković, K., Stefanović, S., Todorović, N., Vračević, M., „Socijalna uključenost starijih osoba (65+) u Srbiji“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2018.

Council of Europe Development Bank (CEB), „Ageing Populations in Europe: Challenges and Opportunities for the CEB“, CEB, 2014.

Euro Health Net, „Healthy Ageing – European Policies and Initiatives“, dostupno na: <https://www.healthyageing.eu/?q=european-policies-and-initiatives>

European Commission (EC), Green Paper On Ageing – Fostering solidarity and responsibility between generations“, Brussels: EC, 2021.

Evropska komisija, Radni dokument Komisije, Republika Srbija – Izveštaj za 2021. godinu, Strazbur, 19.10.2021.

Janković, B., Todorović, N., Vračević, M., „Dobro čuvana porodična tajna – zlostavljanje starijih osoba“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2015.

Janković, B., Todorović, N., Vračević, M., Zajić, G., „Starenje u gradovima – izazovi savremenog društva“, Beograd: Crveni krst Srbije, 2018.

Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019

Matković, G., Stranjaković, M., „Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji“ Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, 2020.

Petrušić, N., Satarčić, N., Beker, K., „Položaj i učešće starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji“, Beograd i Pančevo: Amity i FemPlatz, 2020.

Porodični zakon, Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, „Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu“, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2021.

Pravilnik o bližim tehničkim uslovima uspostavljanja i vođenja Socijalne karte, Službeni glasnik RS, broj 67/2021.

Program o zaštiti mentalnog zdravlja u Republici Srbiji za period 2019–2026. godine, Službeni glasnik RS, br. 84/2019

Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Statistički godišnji bilten 2020, Beograd: PIO fond, 2021.

Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Statistički mesečni bilten XII/2020, Beograd: PIO fond, 2021.

Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu centra za socijalni rad za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.

Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu ustanova socijalne zaštite za odrasle i starije sa mentalnim, intelektualnim, telesnim ili senzornim teškoćama za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.

Republički zavod za socijalnu zaštitu, „Izveštaj o radu ustanova za smeštaj odraslih i starijih za 2020. godinu“, Beograd: RZSZ, 2021.

Republika Srbija, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Akcioni plan za Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Beograd, 2020.

Republički zavod za statistiku, Saopštene PD10 – Anketa o prihodima i uslovima života, broj 282 – god. LXXI, Beograd: RZS, 15.10.2021

Stanić, K., „Uloga penzijskog sistema u održanju nivoa prihoda u starosti – merenje i međunarodna poređenja“, Beograd: Kvartalni monitor br. 13, april–jun 2008.

Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine, Službeni glasnik RS, br. 47/2021

Todorović, N., Vračević, M., „Dugotrajna nega“, Mons: Beograd, 2018, dostupno na: <http://mons.rs/dugotrajna-nega>

Todorović, N., Vračević, M., „Međugeneracijska saradnja za početnike“, Beograd: Centar za odgovornu akciju, 2019.

Ujedinjene nacije (UN), Vodič za nacionalnu implementaciju Madridskog internacionalnog plana akcije o starenju, UN, Njujork, 2008.

Vlada Republike Srbije, „Program ekonomskih reformi za period 2021–2023. godine“, Beograd, 2021.

Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2011

Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 22/2009 i 52/2021

Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 25/2019

Zakon o socijalnim kartama, Službeni glasnik RS, broj 14/2021.

Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, br. 94/2016

Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju, Službeni glasnik RS, broj 34/2003, 64/2004 – odluka US, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka US, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – odluka US, 86/2019 i 62/2021